

CSICSAY ALAJOS

MIÉRT FÉLÜNK A KÍGYÓKTÓL?

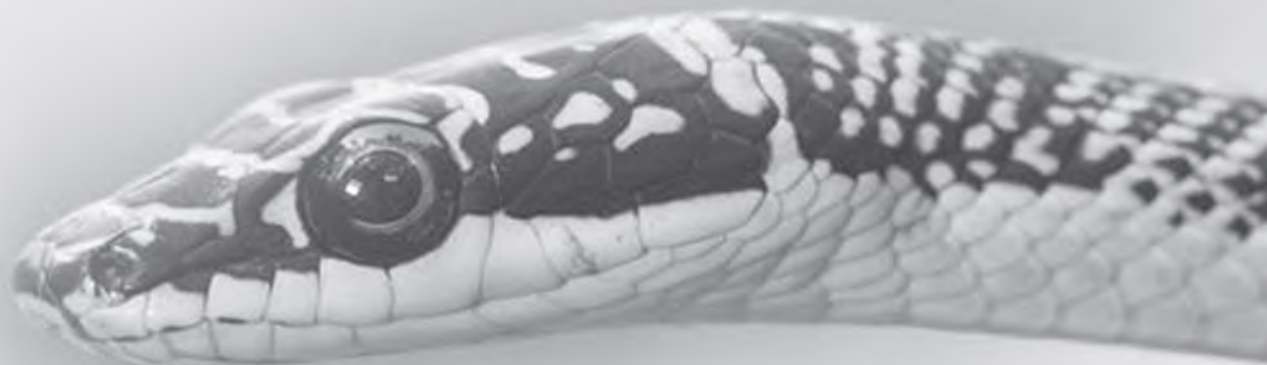
Az embernek a kígyóktól való félelme nem alaptalan. Akár azt is mondhatnánk, hogy veleszületett ösztöne, ami már akkor bele plántálód(hat)ott, amikor még barlangokban élt, ahová a kígyó is be-belopakodott, s ha veszélyhelyzetben érezte magát, megmarta, mint ellenségét. Ezt könnyen el lehet képzelni, de bizonyítékok híján, inkább a fantázia világába tartozik. Az viszont tény, hogy az emberiség hiedelemvilágában rangos helyen szerepel a kígyó. Egyes természeti népeknek egyik totemállata, később a vallásokban, mint fétis kapott kiemelkedő szerepet. Mi tagadás a zsidó-keresztény hitvilágban is, mint az alattomos gonoszságnak a megtestesítője, aki bűnbe vitte az első emberpárt, amiért Isten a kígyót megátkozta, és „ellenségeskedést vetett” az ember és a kígyó ivadécai között, mondván: „... az neked a fejedre tapos, te pedig a sarkát mardosod”. Ez bizony zseniális észrevétel etológiai szempontból is, mert a kígyó legtöbbször akkor mar az ember lábába, amikor véletlenül rálép, illetve olyan testközelségbe került vele, amit ő támadásnak vélt. Világszerre évente 50-100 halálos kígyómarás történik. Térségünkben, országonként átlag 10, ám annak mintegy 95%-át terráriumban tartott egyedek követik el. Ezzel elárultam, hogy vannak, akik házi kedvencként tartanak a lakásukban kígyót, némelyek többet is. Hogy miért, azt talán ők tudnák megmondani. Ízlés dolga. Azért nem árt tudomásul venni, hogy az állatok tartását nálunk törvény szabályozza, külön az emberre veszélyes fajokét. Minden kétséget kizár, hogy mások riogtatására semmilyen állatot sem szabad(na) felhasználni. Csak mellékesen jegyzem meg, hogy pár évvel ezelőtt egy különös vagánykodásnak voltam a tanúja Pozsonyban. Zsúfolt villamoson utaztam, s egyszer csak azt vettem észre, hogy az egyik üléstől szinte rémülten húzódnak el az emberek, mások meg kíváncsian forgatják hátrafelé a fejüket. Az ülésen egy fiatal fickó ült, akinek a táskájából kígyó emelkedett ki, forgatva ide-oda a fejét, miközben a jellegzetes kétágú nyelvét szaporán öltögette. Senki sem tette szavá a nem éppen tömegközlekedési járműbe illő produkciót. Én is csak

gondoltam, jobban tenné a fiú, ha ott-hon a saját lakásában, barátai előtt táncoltatná a kígyóját, s ne éljen vissza azal, hogy az emberek többségének nem szimpatikus sem az állat, sem a vele végzett mutatvány. Annyit azonban tudomásul kell vennünk, hogy vannak kígyófajok, melyeknek a színe emberi szemmel nézve is valóban szép. Alighanem mégsem ez volt a döntő szempont, amikor egyiket 2016-ban az év hullőjévé választották Magyarországon.

A hullók (*Reptillia*) osztályát négy rend alkotja: a felemás gyíkok, a pikkelyes hullók, a krokodilusok és a teknősök. A kígyók Brehm szerint *Ophidia*, az 1955-ben elfogadott „Magyar Szabvány” szerint *Serpentes*, a pikkelyes hullók egyik alrendjét képezik, melyhez mintegy 2400 faj tartozik. Testnagyságuk fajonként változó, 8 cm-től 11 m-ig terjed. Gondolhatnánk, legnagyobbak az óriáskígyók, de nem éppen így van. Amíg a dél-amerikai óriás anakonda (*Eunectes murinus*) 8-11 m nagyságúra nő, a testsúlya pedig elérheti a 200 kg-ot is, az Afrikában élő királypython (*Python regius*) ritkán haladja meg a 1,25 m-t. Feltehetően nem kell magyarázni, hogy a mai hullók az őshullók leszármazottai, amelyek elsődleges négy lábúak (*Tetrapoda*) voltak, amit éppen az óriáskígyók testfelépítése bizonyít. A törzsükön ma is megtalálhatók a hátsó lábak visszafejlődött maradványai, az „anális sarkantyúk”, vagyis a „lábcsonk”, amiért az óriáskígyóféléket (*Boidae*) *lábcsonkos kígyófélék*nek is nevezik, ami szerintem jobban kifejezi a hovatartozásukat, mint a termetükre való hivatkozás. A többi kígyófajnak nincs ilyen „maradvány szerve”.

Magyarországon és nálunk, Dél-Szlovákiában is, mindössze 7 kígyófaj él, 5 a siklófélék (*Colubridae*) és 2 a viperafélék (*Viperidae*) családjából való. Az MME az előbbieik közül választotta ki az év hullőjének a kockás siklót (*Natrix tessellata*), ami a vízisikló közeli rokona. Sokan annak is vélik, pedig könnyen megkülönböztethetők egymástól. Bizonyára azért lett ő az év hullője, mert a Balaton környékén gyakori, és mint írják róla, „gyakran kerül konfliktusba az emberekkel”. Nincs különösebb érdekellentét e kígyó és a

tó melletti üdülők között, csupán csak annyi, hogy az ártalmatlan állat néha, amikor száraz helyen szeretne pihenni, behúzódik a csónakokba, víkendházakba, ahol könnyen elrejtőzhet, s persze amikor rálelnek, megrémülnek a nem várt vendégtől, és kész a „balhé”. Ki más húzhatná a rövidebbet, mint a betolakodó? MME Kételtű- és Hullóvédelmi Szakosztálya mindent elkövet azért, hogy az egyébként is veszélyeztetett fajokat, amíg nem késő, megmentse. Illik tudni, hogy minden nálunk élő hullófaj védett, még a mérges kígyók is. Siklók némelyike, ha veszélyben érzi magát, akkor bizony támad, de harapásuk, az ijedségen kívül nem jár súlyosabb következménnyel, mert mérgefoguk nincs. Fogaik ugyan vannak, ám ezek csak ún. ránőtt szarufogak, csupán a zsákmány megragadására szolgálnak. Siklóink közül legelterjedtebb a vízisikló (*Natrix natrix*). Apró halakat, kétlábúakat, rovarokat, csigákat fogyaszt, hasonlóképpen a kockás sikló is, aminek a nagysága ritkán haladja meg az 1 m-t, míg a vízisikló elérheti a 150 cm-t is. Mi tagadás, gyerekkoromban nagyon féltém tőle. Előfordult, hogy amikor napozott a kanálistparton, én pedig a halakat lestem a vízben, mezítláb rá is léptem. Nem tudom, melyikünk esett jobban kétségbe. Több hasonló kígyókalandom is volt. Még az előbbinél is „rettentőbb”, amikor a falunk közelében levő kőrifasorban barangolva, szintén másra figyelve „kígyófészekbe” gázoltam bele. Akkor nem sejtettem, miért hemzsegett egymás hegyén-hátán ott a rengeteg sikló, csak később tudtam meg, hogy párzás idején kígyóéknál ilyen a szokás. Számomra akkor az felért egy rémálommal. Visszagondolva rá, hogy miért nem vettem észre őket, az lehetett oka, hogy erősen fújhatott a szél, s a levelek susogása elnyomta a hímek sziszegését, amit a nőstények birtoklásáért vívott harc közepette hallattak. Harmadik emlékezetes találkozásom egy vízisiklóval a Bős és Szap között húzóó hatalmas ártéri erdőben történt, ahol a barátaimmal bókásztram. Az egyik lénia (erdei út) szélén siklóra bukkantunk, amelyik előbb menekült előlünk, de egyszer csak felágaskodva felénk fordult és fenyegetően sziszegett.

Hosszú időnek kellett eltelnie, míg annyira megbátorodtam, hogy közelebről is szemügyre tudjak venni egy-egy kígyót a szabadban. Már felnőtt voltam, amikor a muzslai szőlőhegyen szembe találtam magam egy kifejlett, jókora példánnyal, amelyik hasonlóan viselkedett, mint egykor a lénia melletti, vagyis *kobraállást* vett fel, és úgy hátrált. Egyébként a siklók közül leggyakrabban a haragos sikló (*Coluber jugularis caspius*) támad az emberre, de csak akkor, ha sarokba szorítják, azaz kritikus közelségbe kerülnek hozzá. Ráadásul a maga 150-180 cm-vel ő a legnagyobb természetű az összes fajtársa közül. Ritkán elérheti, sőt meg is haladhatja a 2 m-t. Nem csoda hát, ha megjelenésével félelmet vált ki az emberekben. Ám az, hogy üldözőbe venne valakit, nem több pusztá legendánál, amit gyerekkoromban tényként hallottam, mi több, egy memoárban még olvastam is. Azt viszont szerencsém volt látni, ugyancsak a muzslai dombokon, hogy óriáskígyó módjára hogyan roppantott össze egy mezei pockot a vízsikló. Nagyobb természetűre nő a rendszerint fekete erdei sikló is (*Elaphe longissima*), amit iskolai kirándulás alkalmával tanulóink vettek észre Helemba felett a kovácspataki dombokon. Legkisebb a Bibliából is ismert rézsikló (*Corella austriaca*), ami legfeljebb 75 cm, ebből is a farokrész a testének negyedét teszi ki.

Hazai mérges kígyónk, mint már említettem, csak kétféle van. Egyik, egyben az elterjedtebb is, a keresztseviperá (*Vipera berus*), másik pedig a rákosi vipera (*Vipera ursinii rakosiensis*). Utóbbinak a neve az 1950-es évek elején a zoológusok (*herpetológusok*) számára nem kis bonyodalmat okozott. Ausztriában már régóta ismerték, a Fertőtő környékén is él ez a faj, de miután megtalálták a Rákos patak mellett, ezt a változatát elnevezték rákosi

viperának. Mint látjuk, a rendszertani neve mellé odaillesztették lelőhelyének a megjelölését is. Addig ez senkit sem zavart, amíg nem lett Magyarország hírhedt diktátora Rákosi Mátyás. Ekkor gondolták az „illetékesek”, hogy az már mégsem helyénvaló, hogy egy mérges kígyónak ugyanaz legyen a neve, mint az ország „hőn szeretett” vezérének. (Mellesleg a kortársai tapasztalhatták, jelleme folytán mennyire ráillett.) Meg is változtatták gyorsan, mármint a kígyó nevét, előbb rákos réti majd parlagi viperára. Csakhogy ez nem megy ám olyan simán, mert a biológiai megnevezésekre más szabályok vonatkoznak, és nem avatkozhatnak bele pártpolitikai határozatok. A nemzeti nyelvek és kultúrák alakulását sajnos befolyásolhatják, de a biológia nevezéktana, mint tudjuk, nem változtatható meg szaktudománytól független határozattal. A kígyó zoológiai neve maradt továbbra is *Vipera ursinii rakosiensis*, de aki a parlagihoz ragaszkodik ma is, üsse kő, legyen parlagi.

A mérges kígyók elsősorban a táplálékuk elfogásában térnek el a többi kígyócsaládtól. A méregfoguknak köszönhetően nincs szükségük nagy, erős izomzatra, elég megharapniuk a zsákmányt, amibe az belepusztul. Egy csepp méreg elég lenne több ezer egér elpusztításához. Azonban a kígyóméreg már régóta a gyógyszergyártás alapanyaga is, ami valójában a kígyó nyálának módosult formája, mely 100-1000-féle fehérje + enzim keveréke, ami az állat méregmirigyében gyűlik össze. Aszerint, hogy milyen szervekre hatnak, a kígyómérgeket négy csoportba sorolják: idegméreg a *neurotoxin*, keringési rendszert bénítja a *haemotoxin*, sejt-bontó a *cytotoxin*, és az izmokat kezdi lebontani a *mytotoxin*. Tehát nem azonos hatást fejtenek ki, mint a gombamérgek, melyek a májat támadják meg.

A kígyókról köztudott, hogy lágyhájú tojásokkal szaporodnak, melyeket legtöbb esetben a homokba raknak le, kiköltésüket pedig a Nap melegére bízzák. A viperákról viszont az él a köztudatban, hogy elevenszülők, ami tévedés, mert a tojásaik még a nőstény kloákájában kikelnek, tehát álelevení szülők, más néven eleventojók, amire van egy szakkifejezés az *ovovivipara*. (Ily módon szaporodnak a cápák is). Ez által az utódok életben maradásának nagyobb az esélye, bár a kölyökkígyók védekező marása épp olyan hatékony, mint a kifejlett példányoké. Nálunk ugyan nem él, de Kis-Ázsiában és Dél-Európában eléggé gyakori a homoki vipera (*Vipera ammodytes*), aminek mérge a legerősebbek közé tartozik. Alighanem ez a faj népesítette be a Várna melletti Aranypartot, illetve Aranyhomokot az 1950-es évekig, amíg üdülőhelyé nem alakította át bolgár állam. Akkor vetődött fel a kérdés, mi legyen a kígyókkal? Egyenként agyonverni őket? Lehetetlen. Amikor a 80-as évek vége felé ott jártam, már hírük-hamvuk sem volt. Ám az idegenvezetőnk, büszkélkedve a tájékozottságával, azzal traktált bennünket, hogy mielőtt átadták volna a turistáknak a kellemes tengerpartot, milyen nagy veszedelmeket kellett a hatóságoknak megelőzniük. Valakik, okos tudósok javaslatára, kétvagonnyi „süندisznót” szabadítottak rá a kígyótanyákra. A turisták ámulnak-bámultak az egyszerű megoldáson. És hogy mi lett a sünök sorsa, miután mind egy szálíg fölfalták a viperákat? Kalauzunk a nem várt kérdésre csodálkozva vont a vállát. A turistákat sem érdekelte a „sündisznók” jövője, fontosabbnak tartották, hogy nem kell tartaniuk a kígyóktól. Bátran teregették le pokrócaikat a meleg homokra, és lehunyt szemmel hallgatták a tenger hullámainak a csobogását.